

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИЉ

Година I Свеска 1

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње

ISSN 0027-8084 = Наш језик

COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на с̄раницама овог броја
часо̄писа Наш језик колеге,
̄пријатељи и некадашњи с̄уденӣи
̄освећују ̄роф. др Сре̄и Танасићу,
до̄исном члану АНУРС,
̄оводом седамдесе̄ година живо̄а
са искреним жељама за дугим живо̄ом
и не̄рекидним с̄варалаш̄вом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српском језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН) 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ката ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – початку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЂИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социлингвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

Оригинални научни рад
Примљено 2. децембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

СЛОЖЕНИЦЕ СА ИМЕНИЦОМ *ВОДА* У СРПСКИМ НАРОДНИМ ГОВОРИМА И СРПСКОЈ КУЛТУРИ

У раду је дат осврт на творбену и лексичко-семантичку структуру сложеница са именицом *вода* у основи првог сложеничког дела. У прикупљеној грађи нашао се немали број именица са различитих подручја српског говорног простора забележених у лексикографским делима (*вододерина*, *водојечиније*, *водојечина*, *водојлавина*, *водојлав*, *водојлавиши-на*, *водоваљ*, *водоношљина*, *водојиј*, *водоношина*, *водоноша*, *водовираст*, *вододражина*, *водојиш*, *водочајина* итд.). Поред примера из дијалекатских речника и збирки речи забележених у РСАНУ, у раду су анализирани и примери сложеница са обележјем српске хришћанске православне духовности и културе, као што су *водокриће*, *водосвети*, *водоосвећење*.

Кључне речи: сложенице, творба речи, семантичко поље, народни говори, српска култура, хришћанска православна духовност, речници, српски језик.

1. Увод. Вода је један од најважнијих елемената у природи и човековом животу, без којег нема биолошког опстанка на земљи. Када је човек у питању, вода не само што утољује жеђ, у чему се огледа њен основни значај за човеков физички опстанак, већ вода служи за прање и

* sofija.miloradovic@sanu.ac.rs; vladjovanovic@hotmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројеката *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (бр. 178020) и *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

одржавање његовог телесног здравља. То је „жива“ или чиста вода, коју су људи одвајкада примењивали у обичајним и обредним радњама, без обзира на то којој религији или култури припадали. У праверованима вода је схватана као разделни простор, граница између земаљског и загробног света¹ (СМ 2001: вода). Према Библији, тј. Новом завету вода симболизује очишћење душе и живот вечни. Поменуте функције и симболика воде свој израз налазе у језику, у чијим се контекстима очитују одређени концептуални смислови: вода је ’благослов’, ’живот’, ’средство очишћења’ итд. Међутим, именица *вода* и њен лексички садржај не ограничава се само на ову лексему, већ се преко творбе речи проширује и на јединице сложеније структуре – изведенице и сложенице. Њихов немали број и семантичка разуђеност потврђени су на ширем простору српског језика. У овом раду пажњу смо усмерили на сложенице настале комбинованом творбом речи, што представља један од четири засебна начина њихове творбе, поред суфиксације, префиксације и претварања (конверзије). У предметном смислу, рад представља наставак раније започетог истраживања С. Милорадовић (2013), у којем су, такође с творбеног и лексичко-семантичког аспекта, анализирале суфиксалне изведенице с именицом *вода* у основи.

Грађа за ово истраживање прикупљена је из дијалекатских речника српског језика, из Вуковог *Српског рјечника*, затим из великог описног речника – РСАНУ, енциклопедија и лексикона у којима се описују речи са основом *вода*, као и из других извора из којих смо, уз сложеницу са именицом *вода* у основи, дали дефиницију значења (због ограниченог обима рада нисмо наводили контексте у којима су оне употребљене).

2. ПОГЛЕД НА ТВОРБЕНУ СТРУКТУРУ. Творбена структура сложеница са именицом *вода* тесно је повезана са морфемском, будући да се при творбеној анализи до основе долази рашчлањивањем (одвајањем) прве лексичке основе од друге по реду, као и од других везивних елемена-

¹ У Вуковом *Српском рјечнику* забележена је лексема *смртњак* – „каже се у шали за чун (јер је човек у њему на великој води близу смрти)“ (Вук, Рј.), која можда чува „траг о старој словенској (а одатле и српској) погребној пракси. [...] Ово Вуково тумачење могло би бити на трагу лажног, народног етимологизирања, јер археолошка евиденција (сахрањивање покојника у чамцу све до XIV/XVI века, стећици у облику чамца), као и подаци из других словенских култура показују да би ова лексема могла чувати сећање на древно (балто)словенско поступање са покојником који се полагао у сандук исклесан у облику чамца и тако сахрањивао или пуштао низ неки словенски Стикс да отплови. Ова погребна пракса могла је бити у вези са старом, још (пра)индо-европском по пореклу представом о воденој препреци која раздваја овај и онај свет“ (Вучковић 2018: 227–228).

та (несамосталних творбених морфема). Грађа коју смо прикупили показује да су сложенице са именицом *вода* у основи првог сложеничког дела настале композицијом, односно комбинованом творбом речи – слагањем и суфиксацијом, при чему су добијене сложено-суфиксалне творенице. У свим примерима сложеница из наше грађе, у првом делу налази се основа од именице *вода*, а после спојног вокала (интерфикса) у другом делу сложенице долази основа неке друге речи. У највећем броју случајева, сложеница има суфикс уколико је реч о сложено-суфиксалном начину творбе, нпр. *водоваљ* (вод+о+ваљ+Ø), *водовала* (вод+о+ваљ+а) итд.

Посматрано према суфиксима, у резултату сложено-суфиксалног начина творбе издвајају се следећи примери сложеница у категорији именица – Ø: *водогаз* „плитко место у текућој води где се преко ње може прећи, брод“, *вододер* „бразда или усек који начини вода кад се слива, корито бујице, потока и сл., вододерина“, *водоилав* „излив реке преко обале, поплава“, *водоваљ* „граница двају слива, линија (гребен, венац и сл.) од које се вода слива у два правца, развође, вододелница“, *водојој* „место на којем се стока поји“, *водојуз* „в. водопуст“, *водојуси* „мокраћни канал; спољни део мокраћно-полног органа код женске стоке“, *водоскок* „водени млаз који шикља увис“, *водосиој* „застој мокраће“, *водојуш* „локва у коју се слива вода“ итд.; -а: *водовала* „вододерина“, -ац: *водоцревац* „онај који пије много воде“, -ача: *водојушњача* „спољни део мокраћно-полног органа код женске стоке“, -иља: *водоносиља* „који доноси воду (о пчели)“, -ина (-ишина, -љина): *вододерина* а. „јаруга, канал који је вода начинила протикањем или сливањем“, б. „прокопан канал за наводњавање или отицање сувишне воде“, *водошечина* „водоток“, *водоилавина* „водоплавно земљиште“, *вододажина* „земљиште које не пропушта воду“, *водоношина* „особа која је умно лабилна“, *водојочина* „бујица“, *водоношљина* а. „оно што је донела вода, што је избацила поплава“, б. „кршно место с којег киша спира земљу“, *водоилавишина* „земљиште које је често поплавлено, водоплавина“, -ишти: *водојојишти* „место на којем стока пије воду“, -ја: *водоноша* „који доноси воду са јавне чесме, бунара; разносач воде“, *водојија* а. „који пије много воде“, б. „врста врбе уз реку чије су неке гране у води“, -је: *водокриће* „водоосвећење“ итд.

Чистом композицијом настао је мали број примера, оних попут *вододрежа* „вододелница“, *водоосвећење* „обред освећења воде“ и сл.

3. Лексичко-семантички опис сложеница (ПРЕМА СЕМАНТИЧКИМ ПОЉИМА). На основу прикупљене грађе из народних говора примећујемо да највећи број сложеница са именицом *вода* у основи припада семан-

тичком пољу 'земљиште', што је и очекивано јер је човек на селу везан за земљу својим свакодневним радом у пољу. Овом семантичком пољу најближе су лексеме из поља 'река (ток, корито, природни објекти)', 'обала' итд. У семантичком пољу 'особина' налазе се лексеме којима се означавају спољашње и унутрашње карактеристике људи. У мањој мери јављају се примери чије се значење односи на друга семантичка поља, као што су 'појило (за стоку)', 'напитак', 'вршилац радње везане за воду' итд. У издвојеним примерима сложеница у оквиру семантичких поља дали смо опис значења и извор из којег је пример преузет.

'ЗЕМЉИШТЕ'

водоваљ / водовар „земљиште са којег се слива кишница и улива се у бистијерну (резервоар за воду, поред куће, укопан у земљу)“ (Ђупић Д. и Ж. 1997); *водовала* „увала, јаруга низ коју покуља вода у провали облака“ (Станић 1990); *вододерина* а. „место које је излокала вода спирањем, обично удубљено“ (Ђупић Д. и Ж. 1997; Војводина 2012), б. „јарак који издуби водени ток или бујица; уопште тло изровано водом“ (Богдановић 2008), в. „прокопан канал за наводњавање или отицање сувишне воде“ (Војводина 2012); *вододражина* а. „земљиште које не пропушта воду“ (Динић 2008), б. „водоплавно земљиште“ (Левач, Буш., РСАНУ; Врњци, Јов. Ђ., РСАНУ); *водоношина* „оно што је донела вода, што је избацила поплава“ (Динић 1990); *водоношљина* „брдовито земљиште које односе кише и воде“ (Динић 2008); *водоилав* а. „излив реке на околно земљиште, поплава“ (Радић Д., РСАНУ; Војводина 2012), б. „в. водоплавина“ (Банат, Сим. Р., РСАНУ); *водоилавина* „поплављено земљиште“ (Богдановић 2008; Митровић 1984); *водоилавишћина* „земљиште које је често поплављено, водоплавина“ (Дубравица, Моск., РСАНУ; Војводина 2012); *водоитчина* „водоток“ (Стојаковић–Мандарић 2013); *водоиточина* „јаруга којом повремено тече вода (за време киша или топљења снега)“ (Динић 2008); *водоитиш* „локва у коју се слива вода“ (ЦГ, Маговч., РСАНУ); *водочајина* „место где се вода задржава“ (Дубровник, Арс., РСАНУ).

'РЕКА (ТОК, КОРИТО, ПРИРОДНИ ОБЈЕКТИ И СЛ.), БУЛИЦА, МЛАЗ'

водогаз „плитко место у текућој води где се преко ње може прећи, брод“ (Даница 1866, РСАНУ); *водовала* „бразда или усек који начини вода кад се слива, корито бујице, потока и сл., вододерина“ (Куш., РСАНУ; Дуч. С., РСАНУ; Ђукић Т., РСАНУ; Васојевићи, Стијовић 2014); *вододражина* „речно корито“ (Левач, Буш., РСАНУ); *водоскок* „водени млаз који шикља увис“ (РСАНУ); *водоитчишће* „корито потока, реке, водоток“ (Динић 2008).

’ОБАЛА’, ’РАСТИЊЕ КРАЈ ОБАЛЕ’

водојија а. „врста врбе“. – Водопија, врба која се надквесила над воду тако, да су јој неке гране у води (Ресава, Мел., РСАНУ). б. „летораст; бујно израсла гранчица“. – Водопија значи исто што и млађар (летораст) (Левач, Миј. С., РСАНУ).

’ВОДОДЕЛНИЦА’

водоваљ „граница двају слива, линија (гребен, венац и сл.) од које се вода слива у два правца, развође, вододелница“ (ЦГ, Шоћ, РСАНУ); *вододела* „вододелница“ (Васојевићи, Стијовић 2014); *водоразлив* „вододелница“ (Васојевићи, Стијовић 2014); *вододрежа* ’развође’ (Стојаковић–Мандарић 2013).

’МЕСТО, ПРОСТОР / ПРОЛАЗ (за отицање воде и других течних материја у кући и око куће)’

водовала а. „отвор у зиду (куће, стаје и др.) за отицање воде, сливник“. – Да се у kotaц не би скупљао ... глиб, при дну зида имаде по која мазгала, што се зове „водовала“, којом заглибљена вода из коца искаче напоље (Дуч. С., РСАНУ). б. „јаз, канал око куће“ (ЦГ, Вук, Рј.); *водовача* „в. водоваља“ (Призрен, Симић М., РСАНУ).

’ПОИЛО’

водојој ’место где стока пије воду’ (Станић 1990); *водојој* ’појилиште за стоку’ (Вук, Рј., Ћупић Д. и Ж. 1997); *водојојиштије* ’водопој, појило’ (Златановић 2011).

’ОСОБИНА’

водојија „онај који пије много воде“ (Војводина 2012; Станић 1990); *водноцревац* „в. водопија“ (Динић 1990); *водоцревац* „в. водопија“ (Јовановић 2007); *водномозиле* „мушкарац слабе памети, глуп, приглуп“ (Станић 1990); *водномозга* „женска особа *водномозгиле*“ (Станић 1990); *водноглав* „празноглав, блесав, глуп“ (Гаговић 2004); *водоношина* „умно лабилна особа“ (Динић 2008).

Када је у питању карактеризација људи, ових неколико назвања с негативном конотацијом представљају још један прилог закључцима изнетим у неким радовима Радмиле Жугић (1997), Недељка Богдановића (2012) и Драгане Цвијовић и Иване Маринковић (2011) – да дијалекатски лексикон садржи више речи за означавање негативних него позитивних човекових страна.

’ВРШИЛАЦ РАДЊЕ’

водоноша „особа која доноси воду са јавне чесме, бунара; уопште разносач воде“ (Војводина 2002; Васојевићи, Стијовић 2014).

У дијалекатском речнику Војводине забележена је лексема *водоноша*, која се употребљава за означавање разносача воде, поред чешћег *водар*, као и у другим српским крајевима. У тимочком крају срећу се лексеме *водоношина* и *водоношљина* за именовање онога што велика вода нанесе, поплава избаци, односно – за именовање земљишта које је подложно спирању при наиласку јаких киша или водених бујица, а где је дистинкција направљена тако што наспрам облика са суфиксом *-ина* постоји варијанта са проширеним суфиксом *-љина*. Међутим, у прегледаним речницима није се нашла дијалекатска лексема са основом *вод-* којом би се, ваљда очекивано, именовао дрвени лук за ношење воде на рамену, при чему једна од тзв. ексклузивних лексема карактеристичних за руске дијалекте у односу на друге словенске јесте и реч *водонос* (*vod-o-nos-ъ*), а то је управо предмет који у српском језику именујемо као *обрамица*, у пољском се именује као *nos-i-dl-a*, у бугарском као *kobyl-ic-a*, у чешком и словачком као *vag-y*, *važ-ьk-y* (Вендина 2014: 398).

’МОКРАЋА / УРИН’

водојуз „в. водопуст“ (Левач, Буш., РСАНУ); *водојуст* „спољни део мокраћно-полног органа код женске стоке“ (Бачка, Радон. Н., РСАНУ); *водојушњача* „спољни део мокраћно-полног органа код женске стоке“ (Бачка, Радон. Н., РСАНУ; Срем, Борј., РСАНУ; Жун., РСАНУ); *водосјој* „застој мокраће“. – Кад коњу стане вода, каже се обично: зама’а је воду, или има водостој (Банија, Ворк., РСАНУ).

’БИЉКА’

водојија а. „млади ластар, прав и дуг, који је израстао из главе чокота и који узима превише воде и хранљивих материја потребних за развој и живот лозе, па га стога треба уклонити“ (Динић 2008); б. „бујна граница у воћке“ (Златановић 2011).

ВОДА У СРПСКОЈ ХРИШЋАНСКОЈ (ПРАВОСЛАВНОЈ) КУЛТУРИ И ЊЕН ЈЕЗИЧКИ ИЗРАЗ У ИМЕНИЧКИМ СЛОЖЕНИЦАМА

Према Библији, *вода* се налази на почетку стварања света, када Господ Бог, другог дана стварања, растави „воду над сводом“ од „воде под сводом“ (в. 1Мој 1, 7). *Вода* је благодат за људе и за остали живи свет, али *вода* је и казна, проклетство за почињене грехове (Лујић 2011: 2). У представи о потопу, који је уследио због људских грехова, вода је представљена као казна, с једне стране, али будући да је улога Бога да искорени зло и остави праведнике на земљи, дејство Божје силе преко *воде* има функцију очишћења и испуњења Божје правде на земљи. Вода, затим, симболизује пут избављења, јер је Мојсије из воде извађен

пошто га је фараонова кћи спустила у реку Нил да би му сачувала живот од погубљења. Затим, Бог преко Мојсија изводи воду из стене (Изл. 17, 6) итд.

Значај воде за хришћанску културу огледа се у њеној симболици у Новом завету. Телесно чишћење Израелаца у јудаизму² има симболичку функцију у хришћанству за означавање духовног чишћења. Водом, као средством чистоте, Бог „пере“ грешника, а тај симболизам воде налази своје пуно значење у хришћанској Светој тајни крштења. Свети Јован Крститељ крштава „водом за покајање“ (Мат. 3, 11), користећи у ту сврху воду Јордана, која је некад очистила Наамана од губе (2Цар 5, 10–14) (Енц. правосл.: под вода, глад, жеђ).

Чиста, бистра вода сматра се живом водом. Таква је могла бити само изворска вода. Кишница, која није жива вода, није се могла користити за обредна прања. Јеремија (2, 13) описује Бога као извор живе воде, а друге богове као несигурне цистерне које не могу ни држати воду (Лујић 2011: 5): „Јер два зла народ мој учини: остави мене, Извор воде живе, те ископа себи кладенце, кладенце испуцане што воде држати не могу“ (Јер 2, 13). У разговору са Самаријанком, Исус најављује снагу нове воде коју ће он дати. Заправо, сам Исус је извор *живе воде*, која даје живот вечни: [Исус Самаријанки] „А који пије од воде коју ћу му ја дати неће ожедњети довијека, него вода коју ћу му дати постаће у њему извор воде која тече у живот вјечни“ (Јн 4, 14). Бог први prima на себе глад и жеђ, показујући да је реч Божја најважнија човекова потреба (Мт 4, 4). Његовим ученицима дужност је да нахране гладне, јер нахранити гладнога и напојити жеднога значи утолити глад и жеђ Христову (Енц. правосл.: 392).

У овом подручју српске културе, на основу прикупљене грађе, издвајају се следеће сложенице: *водоосвећење*, *водосвети*, *водокриће*.

ВОДООСВЕЋЕЊЕ

водоосвећење „обред освећења воде“ – Водоосвећење и резање колача извршено је у учионици Српске Основне Школе (СН 1917, РСАНУ). Ову је икону поп добио ... кад је било прво водоосвећење у новосаграђеној школи (Сам., РСАНУ). Радило се, наиме о томе, да при крстовданском водоосвећењу и на Богојављење све појање ... буде у устима певача (Сек., РСАНУ).

² „Зашто се Син Божји морао појавити у народу јеврејском, а не у неком другом народу? Из два разлога. Прво зато, што је тај народ показао се најупорнији и најземљанији. А друго зато, што је тај народ кроз сву историју своју највећу пажњу обратио на телесно чишћење“ (Велимировић 2003: 63).

Према *Енциклопедији православања* (Енц. правосл.), водоосвећење је литургијски чин освећења воде: призива се благодат Божја на воду која се освећује (освештава) и ова добија силу освећења, очишћења, опраштања грехова, исцељења болести душе и тела. Освећена (освештана) вода користи се за Свету тајну крштења, као и за свако молитвословље које имплицира какво друго освећење: храма, дома, темеља новог здања, надгробнога споменика, врбе, грожђа, соли итд. Водоосвећење се, најпре, временски гледано, јавља у чину Свете тајне крштења, одакле се развило као посебан чин. Код Срба се тзв. мало освећење врши уочи крсне славе, и та се вода употребљава за мешање славског колача, а освећење уз пост ускршњи или после Богојављења сматра се малим редовним годишњим освећењем куће. *Агиазма* (чесма; богојављењска вода) чином водоосвећења је излечена од инфекције греха и његових последица (трулежи, односно разлагања материје), па је, као таква, неукварива – зато делује исцелитељски и освећујуће. У београдском старом граду „налази се вода (агиазма) св. Петке, која чудотворно лечи све оне болеснике који с вером у Бога и љубави према овој светитељки к њој притичу“ (Велимировић 2008: 755).

ВОДОСВЕТ

У Речнику САНУ забележена је сложеница *водосвет* у истом значењу као *водоосвећење* „обред освећења воде“, потврђена примерима из двају извора, међу којима један из народног говора – збирке речи из Парафина (1903), коју су саставили Никола Вељић и Јован Срећковић.

ВОДОКРШЋЕ

Према нашој грађи, *водокршће* је забележено у следећим значењима: „богојављенска водица“ (Динић 2008), затим „народно име за верски празник Богојављење³ (на којем „захваћена вода добија профилактичну моћ, а воде које се тада не захвате посвећују се изјутра крштењем (отуда: Водокршће), бацањем крста од леда у воду“ (СМР 1988, *Богојављење*), а у Енц. правосл. сложеница *водокршће* издвојена је као одредница, која се упућује на *водоосвећење*.

4. ЗАКЉУЧАК. Сложенице са именицом *вода* у српским народним говорима и српској култури чувају у свом садржају основни семски састав ове именице. Будући да је вода један од најважнијих елемената у природи и човековом животу, она је, поред биолошког опстанка, важна и за човеков духовни живот, па је отуда срећемо као средство у

³ Поред овог, код Срба су *Водица* или *Водице* чести називи за празник Богојављења (Енц. правосл.: под водице).

обредним радњама, што у класи сложеница показују примери попут следећих: *водоосвећење*, *водосвети* и *водокриће*. Највећи број сложеница са именицом *вода* у основи настао је сложено-суфиксалним начином творбе, тј. слагањем и суфиксацијом (*водојој*, *водогаз*, *водојлавина*, *водојојшиће* итд.), док је чистом композицијом настао мали број примера (*водомеђа*, *водоосвећење*).

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Богдановић 2008: Недељко Богдановић, Земљописна и њој сродна лексика југоисточне Србије, *Српски дијалектолошки зборник LV*, Београд, 429–518.
- Богдановић 2012: Недељко Богдановић, Нос у народном језику, фразеологији и култури, *Етно-културолошки зборник XVI*, Сврљиг, 83–89.
- Велимировић 2003: Николај Велимировић, *Нове беседе под Гором*, Ваљево: Глас цркве.
- Велимировић 2008: Николај Велимировић, *Охридски њролог*, Ваљево: Епархија ваљевска, манастир Лелић.
- Вендина 2014: Татьяна И. Вендина, *Типология лексических ареалов Славии*, Москва: РАН – Санкт-Петербург: Институт славяноведения.
- Војводина 2002: *Речник српских говора Војводине*, св. 2: В–Д, ред. Драгољуб Петровић, Нови Сад: Матица српска.
- Вук, Рј.: *Српски рјечник*, прир. Павле Ивић, Сабрана дела Вука Стефановића Карачића, Београд: Просвета, 1969.
- Вучковић 2019: Снежана Вучковић, Историјски речници и њихов значај за историјсколексиколошка истраживања, *Научни састај славистија у Вукове дане* 48/1, Београд, 219–229.
- Гаговић 2004: Светозар Гаговић, Из лексике Пиве (село Безује), *Српски дијалектолошки зборник LI*, Београд, 1–312.
- Динић 1990: Јакша Динић, Додатак речнику тимочког говора, *Српски дијалектолошки зборник XXXVI*, Београд, 381–422.
- Динић 2008: Јакша Динић, *Тимочки дијалектски речник*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Енци. правосл.: *Енциклопедија православаља*, I–III, гл. ур. Димитрије М. Калезић, Београд: Савремена администрација, 2002.
- Жугић 1997: Радмила Жугић, Придеви који се односе на човекове особине у говору околине Лебана, *Јужнословенски филолог LIII*, Београд, 135–145.
- Златановић 2011: Момчило Златановић, *Речник говора југа Србије*, Врање: Аурора.

- Јовановић 2004: Властимир Јовановић, Речник села Каменице код Ниша, *Српски дијалектолошки зборник LI*, Београд, 313–688.
- Јовановић 2007: Властимир Јовановић, Додатак Речнику села Каменице код Ниша, *Српски дијалектолошки зборник LIV*, Београд, 403–520.
- Лујић 2011: Вођо Лујић, Voda – biblijski simbol čišćenja i života. Polazišta za razumijevanje obrednoga znaka vode, *Živo vrelo XXVII*, Zagreb, 2–7.
- Милорадовић 2013: Софија Милорадовић, Вода и понешто од воде у српским дијалекатским речницима, у: *Aquatica, књижевности, култура*, ур. Мирјана Детелић, Лидија Делић, Београд: Балканолошки институт САНУ, 11–32.
- Митровић 1984: Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- Свето писмо Старога и Новог завјета. Библија*, ур. епископ бачки Иринеј (Буловић), Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 2018.
- СМ 2001: *Словенска митологија*. Енциклопедијски речник, ред. Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић, Београд: Zepher Book World.
- Станић 1990: Милија Станић, *Ускочки речник*, књ. I: *а–њу.шкало*, Београд: Научна књига.
- СТИЈОВИЋ 2014: Рада Стијовић, *Речник Васојевића*, Београд: Чигоја штампа.
- Стојаковић–Мандарић 2013: Анка Стојаковић, Јован Мандарић, *Рјечник личког говора*, Београд: Ауторско издање.
- Ђупић Д. и Ж. 1997: Драго Ђупић, Жељко Ђупић, Речник говора Загараца, *Српски дијалектолошки зборник XLIV*, Београд, 1–615.
- Цвијовић–Маринковић 2011: Драгана Цвијовић, Ивана Маринковић, Антрополошка лексика у двама дијалекатским речницима, у: *Дијалекат – дијалекатска књижевност*, ур. Радмила Жугић, Лесковац: Лесковачки културни центар, 230–240.

Софија Р. Милорадовић

Владан З. Јовановић

СЛОЖНЫЕ СЛОВА С СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМ *ВОДА* В СЕРБСКИХ НАРОДНЫХ ГОВОРАХ И СЕРБСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Резюме

В работе дан обзор словообразовательной и лексико-семантической структуры сложных слов с существительным *вода* в основе их первой части. В собранном материале оказалось немалое количество существительных из различных областей сербского языкового пространства, вошедших в состав лексикографических произведений (*вододерина*, *водойечишије*, *водойечина*, *водойлавина*, *водойлав*, *водоваль*, *водойиј*, *водоношина*, *водоноша*, *водовирасиј*, *вододражина*, *водойиуш*, *водочајина* и т. д.). Наряду с примерами из диалектных словарей и сборников слов, представленных в РСАНУ, в работе проанализированы и примеры сложных слов с характерным признаком сербской христианской православной духовности и культуры. Сложные слова с существительным *вода* в сербских народных говорах и сербской культуре сохраняют в своем содержании основной семный состав этого существительного. Имея в виду, что *вода* представляет собой один из самых важных элементов в природе и в жизни человека, она, рядом с биологическим существованием, важна и для духовной жизни человека, и поэтому ее встречаем как средство в обрядах, что в классе сложных слов показывают примеры вроде *водоосвећење*, *водосветиј* и *водокрише*. Самое большое количество примеров с существительным *вода* в основе возникло сложно-суффиксальным способом словообразования, т. е. словосложением и суффиксацией (*водойој*, *водогаз*, *водойлавина*, *водойојишије* и т. д.), в то время как маленькое количество примеров возникло чистой композицией (*водомеђа*, *водоосвећење*).

Ключевые слова: сложные слова, словообразование, семантическое поле, народные говоры, сербская культура, христианская православная духовность, словари, сербский язык.